

Egy főpap, sok szerep: a román püspök, az osztrák báró és a magyar nyelvújítás

Egy furcsa vers és története¹

A modern nemzetek megalkotása történetének a francia felvilágosodás óta alapvető fogalma az egységesítés a határokon belül, egység a közigazgatásban, a hadseregben (tartományi seregek helyett), egységesítés a jogban (függetlenül az ország földrajzi-közigazgatási vagy rendi tagoltságától), egységesítés az oktatás tartalmában – és kronologikusan ezt megelőzően egységesítés a nyelvben: a francia Nagy Enciklopédia célja nemcsak a tudás univerzális és egységes összegyűjtése volt, hanem egy modern francia nyelv megalkotása is abban a Franciaországban, ahol a marseille-i és bordeaux-i kikötőmunkás nemcsak egymás szavát, de az Il de France közigazgatási-jogi nyelvét sem értette...

A magyar nyelvújítás – amelynek történetét nyilván nem lehet bemutatni e rövid tanulmányban – más célokat tűzött ki maga elé. Az egység itt ugyanis időben és térben az európai nyelvek közt szinte páratlan módon megvolt. Gondoljunk csak két egyszerű példára: a moldvai csángó régen és ma is megértette a Vas megyei ember beszédét, és a 13. századra datált Ómagyar Mária-siralmat

HÁMORI PÉTER (1967) társadalomtörténész, szociográfus. Az ELTE Tanárképző Karán és Pázmány Péter Katolikus Egyetemen tanított, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archivum volt munkatársa.

1 A vonatkozó román szakirodalom tekintetében pótolhatatlan segítségünkre volt Sárándi Tamás történész (Marosvásárhely), akinek baráti segítsége nélkül e tanulmány nem születhetett volna meg. Egyúttal ezúton kell köszönetet mondani a Maros Megyei Múzeum (Muzeul Județean Mureș) vezetőségének, hogy lehetőséget nyújtott e sorok írójának nagylelkű támogatásával a kutatáshoz. Meg kell jegyezni: általában rossz jel, ha a szerző már a címnél magyarázkodni kényszerül, azonban e sorok írójának mégis muszáj ezt megtennie: az Arhivele Naționale ale României (Román Nemzeti Levéltár) Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale-ja (Bihar Megyei Levéltári Igazgatósága), a kutatás idején – 2010-ben még Filiala – görögkatolikus püspöki iratanyag most gyakorlatilag nem kutatható; egyes hírek szerint az egyházmegye vissza fogja kapni az iratokat, de ennek semmi nyoma jelenleg... Így a jelen tanulmány és forrásközlés írásakor az Országos Széchényi Könyvtár és a Biblioteca Centrală Universitară Universității UBB (Universitatea Babeș-Bolyai) Kolozsvár (Cluj-Napoca) anyagaira voltam kénytelen támaszkodni. Emellett köszönetemet kell kifejeznem a Szatmárnémeti Római Katolikus Püspökség Levéltárának is, melynek segítsége nélkül ez az írás nem születhetett volna meg.

is jó közelítéssel értik korunk műveltebbjei. A magyar nyelvújítás alapvető célja tehát nemcsak az egységesítés, hanem a modernitásnak megfelelő szóalkotás és rendszerezés volt.²

A magyar nyelvújítás történetének alig-alig elemzett részéhez tartozik annak „mélyrétege”: az a folyamat, ahogy Kazinczynak és társainak munkássága leszivárog a mára: már szinte kizárólag feledésbe ment „kismesterekhez”, vidéki poétákhoz, prédikátorokhoz és prókátorokhoz, akik – sokszor hátat fordítva a népi költészetnek – az ókori auktorok szellemét igyekeztek ötvözni a nyelvújítás szavaival, és gyakorta megpróbálkozva maguk is magyarázatokkal, szóalkotásokkal.³ Műveik száma gyanúnk szerint lényegesebben nagyobb volt, mint amennyit közkönyvtáraink, elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár törzsgyűjteménye és Kisnyomtatványtára megőrzött. Hatásuk így is jelentős lehetett: részben azért, mert falusi és városi vásárok ponyváin árusították azokat, ahonnan valóban a pórnép olvasni tudó része vásárolta meg, részben pedig azon társadalmi „rejtektutak” révén, amit a nyomdai személyzet jelentett, akiknek a munkafolyamat révén egyszerűen muszáj volt ezeket a gyakran meglehetősen egy sablonra készült írásokat, versezeteket elolvasni.⁴ S míg egy latin Cicero fejből való idézésével aligha lehetett a legközelebbi csapszék mesterlegényei előtt tekintélyt szerezni, addig egy könnyen megjegyezhető rigmus, különösen, ha mellesleg elmondójának elmésségét és műveltségét bizonyította, komoly presztízs-növelő elem lehetett. Illetve olykor komoly konfliktusok forrása is. Bicskén (Fejér megye) pl. éppen azért tört ki verekedés 1854-ben a helyi „korcsmahivatalban”⁵ a fogyasztó vendégek közt, mert egyikük egy Bakonyi⁶ Bandi nevű – az irat szerint „kimüveltő” [sic!] – egy helyi parasztlegénnel azért akaszkodott össze, mert az nem hitte el, hogy a fehérvári püspöknek Bakonyi írta a „dísz-beszédét”.⁷ A költő kést rántott, de a parasztlegény gyorsabb volt:

- 2 A magyar nyelvújítás máig egyik legalaposabb szógyűjteménye máig Szily Kálmáné. (*A magyar nyelvújítás szótára a kedveltebb képzők és képzésmódok jegyzékével*. Budapest, 1902, Hornyánszky Viktor.)
- 3 Terjedelmi okból nem térhetünk ki több olyan kutatási terület eredményeinek ismertetésére, amely nem függ össze a nyelvújítással. Ilyen az alkalmi költészet műfajiságának különleges, az egész társadalmat és kultúrát átjáró problematikája (szerzőtlen, obszcén gúnyversektől a református kollégiumi költészetten át Csokonai vagy Arany magaslataiig), ilyen a ponyva és a népi/vidéki olvasáskultúra XIX. századi története, és ilyen az iskolarendszer nyelvtanítási hagyománya. Szükséges megemlíteni, hogy ezek mind hatnak egymásra, és befolyásolják a nyelvújítás eredményeinek terjedését.
- 4 Erre adalék Borsa Gedeon: Egy budai könyvkereskedő végrendelete 1509-ből (*Magyar Könyvszemle*, 1957, 360–364); Darnton, Robert: *Lúdanyó meséi*. Ford. Merényi Ágnes. Budapest, 1987, Akadémiai Kiadó stb.
- 5 Főszolgabírói ítélet; eredetiben.
- 6 Eredetiben: Bakonyi. Az irat a szerző gyűjtése. Forrás: Bicske (Magyarország, Fejér megye), Római Katolikus Plébánia, 2000. május.
- 7 Semmi nyomát nem találtuk a versezetnek, ráadásul Farkas Imre püspököt 1851-ben szentelték, és az OSZK gyűjteményében semmi nyoma nincs annak, hogy Bakonyi (vagy Bakonnyi)

Bakonyit szekérderékban vitték Fehérvárra (nem élte túl). Ez is mutatja, hogy azért a fűzfapoéta is csak poéta: egy poétát pedig nem illik megsérteni...⁸

A paraszt-ponyva mellett azonban létezett egy „úri”, talán „középosztályinak” is nevezhető ponyva is. A 19. század valamire való nemesi udvarához, kastélyához, kúriájához okvetlenül hozzátartozott – a házi cselédségen kívül – különösen az arisztokráciánál a házi zsidó, azaz gazdasági tanácsadó (gyakran akkor is így hívták, ha örmény vagy más keresztény volt), szerényebb, közép-nemesi családoknál a kasznár, a nevelőnő (angol, francia vagy német – ahogy akadt és tellett), paradéskocsis és a házitanító. A felsorolási sorrend sajnos gyakran megbecsülési sorrendet is jelentett: (már akkor is) sokan gondolkodtak úgy, hogy a nőrsz által viselkedni már megtanított, elvben már nem csintalan gyermekeknek bárki meg tudja tanítani, hogy a Föld gömbölyű, a pigmeusok többnejűségben élnek, tizenkétszer tizenkettő az száznegyvennégy és hogy mi az a Pragmatica sanctio, később pedig véghetetlen görög és latin idézeteket is, természetesen könyv nélkül.⁹

A házitanítók megbecsülése tehát alacsony, de legalábbis nagyon változó volt. A megbecsülésük szintje fizetésükben is megmutatkozott, állásuk ráadásul véges volt, hiszen a család gyermekei lassan felcseperedtek. Ezért nagyon sok házitanító egyben „házipoéta” is volt: a kúria, kastély urának és családtagjainak jeles eseményeire: születésre, keresztelőre, név- és születésnapra, esküvőre, temetésre írtak többé-kevésbé jó verseket, klapanciákat, eleinte latinul, később magyarul vagy az ország más nyelvein. Később elterjedt szokássá vált, hogy nem csak a házon belül „értékesítették” tudásukat – annál is inkább, mert a fizetség ott sokszor gyenge volt, olykor el is maradhatott, lévén, hogy gazdáik egy része ezt a tevékenységet „munkaköri köteleességként” fogta fel. Emiatt kialakult az 1840-es évek első felében ennek a félértelmiségi rétegnek egy sajátos „másodállása”, ami olykor fő kereseti forrássá is vált. A szerzők, akik vélhetően gondosan számon tartották a születéseket, halálozásokat, de főként a kinevezéseket, kitüntetésekét – úgy tűnik, a dics-irodalomban ez utóbbi foglalja el a legnagyobb helyet –, ahogy értesültek ilyen eseményről, pennát ragadtak, és megírták költeményüket (illetve néha prózát, de pl. a Károlyi család 1830–37-es költségvetési számadásából az tűnik ki, hogy az utóbbi jóval kevésbé volt jövedelmező). A kész művel aztán beállították egy nyomdászmuhelybe, ott néhány tucat példányban (a műfaj fennmaradásának csekélyre becsült aránya részben ennek is köszönhető) kinyomtatták, megküldték az ünnepeltnek, és várták a fizetséget (a Kalocsai Érseki Levéltár Klobusiczky Péter és Nádasdy

nevű poéta bármit is írt volna a püspöknek, de ennek ellenére sem cáfolni, sem igazolni nem tudjuk a történetet...

8 Szakirodalomként ajánlható: „Anyám, te vagy árva fiad csillaga, írta Troppauer Hümér. Első ének...” (P. Howard [Rejtő Jenő]: Az előretölt helyőrség. É. n., h. n. [Budapest, 1939], Nova, 16.

9 Nagy Ignác: Néemberkalitka. In Nagy Ignác: *Magyar titkok*, I–III. Bp., 1908. (Eredetiben: Leányketrecz. *Pesti Divatlap*, 1844, II, 66–68.)

Ferenc intronizációjával¹⁰ – főpapi trónra emelésével – kapcsolatban egyetlen olyan „szerződést” sem találtunk, ahol a poétával előre megállapodtak volna, hogy köszöntőt ír a bizonyos vagy akár az előre ki nem kötött fizetségért).

Ennél is gyakoribb volt, hogy a főpapi kinevezésekkel, beiktatásokkal kapcsolatban nemcsak civilek, hanem volt, hogy éppen papi pályára még készülő „hittanonczok” is írtak üdvözlő feliratokat. Esetükben nemcsak, sőt gyaníthatóan főleg nem az anyagi haszon reménye, hanem a karrierlehetőség – és ne tagadjuk, sok esetben a volt tanár iránti hála – is közrejátszott. Sajátos módon ezek a feliratok, ahogy a bemutatandó versezetből is látszik, nem igazán különböznek a világi szerzők műveitől: íróik nem teológiai, hanem sokkal inkább klasszikus műveltségükkel igyekeztek belopni magukat a frissen felszentelt főpap kegyeibe. Sajátos módon kivételt képeznek a protestáns egyházak dicsőhimnuszai, ahol a bibliai idézetek – és meglepő módon: az ókori és néha középkori keresztény írók idézetei – sokkal nagyobb számban szerepelnek, mint a katolikusoknál.¹¹

Mint köztudomású, a magyar nyelvújítással párhuzamosan, időben alig, mód-szerekben gyökeresen eltérve ment végbe egy szomszéd nép nemzetté válása, és ami ennek alapköve volt Magyarországon is, nyelvújítása.¹² Az erdélyi triász (Samuil Micu-Klein, Gheorghe Șincai és Petru Maior), illetve követőik: Bogdan Petriceicu Hasdeu – eredetileg Tadeu Hîjdeu – és az annyi viszályt kiváltó Nicolae Iorga (külföldön megjelent írásaiban Nicolas Iorga) és a többiek (pl. a vitatott személyiségű Vasile Pârvan) „köztudottan”, „mindenki által tudottan” francia mintát követve írták le vagy inkább írták meg a román nyelv múltját, a dáko-román kontinuitást és a grammatikáját.¹³

A tétel máig erősen vitatott, de tény: a román nyelvújítás – és magyar, szlovák, sőt francia stb. – sem létezett monolitikusan: a mindenki által szükségesnek tartott megújításnak számos iskolája volt. A szakirodalom többsége általában az erdélyi és regáti irányzatokkal foglalkozik, általában elfeledkezve arról, hogy

10 A pásztorbot és a püspöki gyűrű átadása, illetve a székesegyház püspöki (vagy érseki) székhéne elfoglalása; az egyházmegye vagy egyháztartomány joghatóságának átvétele.

11 Pl. Gyöngyösi István: Erdélyi Unitárius Püspök, Néhai Főtisztelendő Székely Sándor úr Gyászemléke, írta Gyöngyösi István vargyasi unitárius pap. Kolozsvárt, MDCCCLII.

12 Evvel kapcsolatban magyar nyelven Miskolczi Ambrus, Bárdi Nándor és I. Tóth Zoltán munkásságára szeretnénk felhívni a figyelmet.

13 Moldovan, Ioan-Buziaș, Ioan: *Școala Ardeleană. Semnificații cultural-politice*. Buna Vestire, Blaj, 2014; Romul Munteanu: *Contribuția Școlii Ardeleni la culturalizarea maselor*. Link Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1962; Aurel Nicolescu: *Școala Ardeleană și limba română*. Editura Eminescu, București, 1971; Ene, Ana: *Școala Ardeleană și tipurile ei de discurs*. O perspectivă comparativă Editura Universității „Transilvania”, Brașov, 2008. A román nyelvújításról: Mariana Florescu: *Școala Ardeleană și problemele limbii române literare*. Legis, Craiova, 2010; Grecu Victor: *Școala Ardeleană și unitatea limbii române literare*. Facla, Timișoara, 1973.

a Triászban magyarországi, pontosabban budai gyökerei is voltak.¹⁴ Sokkal tisztázatlanabb a nyelvújítás, a román és magyar nyelvújítás kapcsolata egy sajátos vegyes lakosságú, vagy – hogy mai divatos szóval éljünk – interetnikus térben: a Partiumban és Kelet-Magyarországon (különösen Szatmárban). Ennek kezdetei azonban nem az írás tárgyát képező Erdélyi Vazul püspökhöz kötődnek: már Samuil Vulcan (vagy Vulkán Sámuel?) 1807-es szentelésekor is csokornyai magyar felirat érkezett az újdonna avatott püspökhöz, többnyire – nevük alapján – magyar szerzők tollából.¹⁵

1843-ban a római Szentszék jóváhagyásával két püspököt is szenteltek Nagyváradon: Bémer László római katolikus püspököt és egy román főpapot: Erdélyi Vazult, Bazilt vagy épp Vasile Ardeleanut. Körirataiban és leveleiben hol román, hol magyar, hol német nyelven fordult a híveihez – illetve utóbbi esetben valószínűleg az állami főhatóságokhoz (papjai, akik a görög katolikus papneveldebe jártak, jól-rosszul ismerték a német nyelvet; az Országos Széchényi Könyvtárban fennmaradt néhány körirat alapján a püspök – vagy titkára – később már a szándékosan egyszerűsített német nyelvet használta). Az általunk föllet nyomtatványok döntő többsége azonban magyarul született: további kutatás tárgya lehet, hogy nyelvészeti szempontból vajon a dicshimnuszok inkább a magyar vagy inkább a román nyelvújítás „fősodrába” tartoznak-e. Az alkalmi költők nyilván a magyar nyelvet akarták megreformálni (illetve 1843-ban már csak „újreformálni”), szóalkotásaik azonban a magyar nyelvújítás belső logikájának alapos ismeretéről árulkodnak.

Az Erdélyi Vazulhoz püspökké szentelése alkalmából írt hódoló, dicsőítő nyomtatványokból 13-at tart nyilván az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa. Véleményünk szerint ennél biztosan több született: egy részük valószínűleg nem került nyomdai sajtó alá, más részük még lappanghat. A szám sem soknak, sem kevésnek nem tekinthető: hasonló számú írást „érdemelt ki” az említett Bémer László ugyanabban az évben,¹⁶ Hám János szatmári püspök

14 Életútjuk szinte azonos: mindnyájan alacsony sorból jöttek, római katolikus iskolába jártak, és Budán lettek az egyetemi nyomda lektorai (és cenzorai). Miskolczi Ambrus: Magyarország – a modern román kultúra bölcsője. Az erdélyi triász Pest-Budán. *História*, 2000, 4. sz., 22–23.

15 Pl. Varga Márton: A nagyváradai görög egyesült megyének öröm éneke Vulkán Sámuel ő Nagyságához, midőn püspöki székébe Szent Jakab havának 11-kén pompásonnbévezettetett 1807. H. n., é. n. [Nagyvárad?, 1807]

16 Pl. Paskucz, Károl: Emlény-virág. Méltgs és Ft. Erdélyi Vazul urnak, a n. várad g. e. püspöki méltóságra emeltetése emlékeiül. Nyárelő 18-kán 1843. Nagyváradon, Tichy Alajos nyomt., 1842; Paskucz Károly amúgy szorgalmas szerző volt: még a Bereg megyei alispán beiktatására is írt „öröm-verset” (Öröm-vers Bereg vármegye Ns. Alispánjának beiktatásának ünnepére. Hazánk nagyja és jövője név-ünnepére írta PaskuczKárol. Nyomatott Szathmár-Németiben. É. n. Nem hagyható említés nélkül Paskucz egy korábbi műve sem, még elsőéves diákkorából, amelynek címében „Arad, Bihar, Csanád és Csongrád vármegyék’ táblabírájának” nevezi Erdélyit; hogy a titulushoz volt-e alapja, eddig nem sikerült kideríteni... (Hálaoltár, melyet főtisztelendő Erdélyi Vazul úrnak nagyvárad g. e. kanonoknak, a’ szent szék’ és tekintetes Arad, Bihar, Csanád és Csongrád vármegyék’ táblabírájának, és a’ görög egyesült nevelőház’

1827-ben,¹⁷ vagy épp Palugyai Imre kassai, majd nyitrai püspök.¹⁸ Természetesen a magasabb egyházi méltóságok sokkal több ilyen „dicsverset” és hódolatot kaptak; közülük is kiemelkedik Kopácsy József esztergomi érsek, akihez a kutatás jelenlegi állása szerint 92 (!) ilyen írás érkezett, többek közt Esztergom város akkori főrabbijától, Rothenberg Ephraimtól.¹⁹ Utóbbi iratcsoport bizonyíték arra is, hogy nem minden hódolót vezérelt csupán a pénzszerzési lehetőség, sokan és sok esetben társadalmi kötelezettségüknek tartották a hódoló beszéd megtartását, megírását és kinyomtatását. Kopácsy esete más szempontból is sajátos: hozzá többnyire latin nyelven szólnak az üdvözlő versezetek és prózai beszédek. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a jóval szerényebb birtokállományú és jövedelmű Barkóczy László székesfehérvári püspök csak egyetlen kinyomtatott üdvözlő feliratot kapott.²⁰ Erdélyi Vazul életrajza több forrásból ismeretes:²¹ származása szinte predestinálta arra, hogy görög katolikus lelkész legyen: apja Árgyelán György román birkapásztor az 1760-as években telepedett meg Makón, ahol fia először libapásztor, majd szolgáló lett. Ilyen háttérrel csak-

nagy-kegyű kormányzójának, mint legjobb attyoknak, midőn dicső neveünnepét ülné, fiúi szeretetből emeltek Paskutz Károl első évi bölcsekedő által görög egyesült nevelőház ez évi növédéki. Télhó 1-sőjén az ó naptár szerint 1842. Nagyváradon, Tichy Alajos cs. kir. szabad. könyvnyomtató-intézetében.) Paskucz, Károl: Méltgs és Ft. Bezdédi és Kis-Bákai báró Bémer László urnak a nagyvárad d. sz. püspöki székebe igtatása ünnepélyére tavaszutó 28-án 1843. Váradon, Tichy Lajos könyvny. int., 1843.

17 É. n. [1828], Egerben, az érseki Lyceum bet[üivel].

18 Dall-koszorú, melyet Méltgs. és Ft. Palugyai és Bodafalvi Palugyay Imre urnak, a kassai egyházi megye fő-pásztorának, püspöki székebe iktatása alkalmával hű tisztelete bizonynául fűzött a kassai tudományi-kerületbeli kir. nemes nevelő intézet pünkösöd hava 24-kén 1832-ben. Kassán, Werfer Károly könyvny., 1832.

19 Díszünnepély, midőn Főméltgú és Főtiszt. [Főméltóságú és Főtisztelendő] Kopácsy József herczeg... 1839. évi május hónap 27-én Esztergom városába s érseki lakhelyébe fényes pompával bemenne; 28-án pedig érsek-primási méltóságába, majd főispáni székebe [...] bevezetnének. Esztergom, (1839) Beimel József. E. M. (Tartalma: 1. Ünneprend. – 2. Szónoklások b. Rudnyánszky Samu, Gosztonyi János, b. Barkóczy László, Kopácsy József, Pinke István, Kollár István, Uzovics János, Dercsik János, Majláth György, Sztankovits János, Jordánszky Elek, Héja Imre, Németh György, Rummy B. György és Rothenberg Ephraimtól. – 3. Öröm versezetek (több nyelven) Fenicz János, Balás Sándor, Gróffy Sándor, Bujanovics Márk Aurél, Thewrewk József, Miskolczy Károly, id. Szokolay István, PokornyNep. [Nepomuki] János, Némethy György és Lajos, Lavotta Antal, Hollósy János és másoktól.) A rabbi életrajzi adatait ld. Magyar Zsidó Lexikon. Szerk. Újvári Péter. Budapest, 1929, 755.

20 Komáromy István. Tisztelet koszorú, Szalai, báró Barkóczy László ur püspöknek, székesfehérvári püspöki székebe történt bé iktatására. Székes-Fejérvárott, 1837, Számmer Pál.

21 Életrajzai: Radu, Jacob: Episcopul baron Vasile Erdeli (Ardeleanu, Erdélyi), 1845–1862. Tipografia și Librăria Românească; Uő.: Episcopul baron Vasile Erdeli (1843–1862). Uo., 1928; Janka György, Tóth Ferenc: Erdélyi Vazul élete és munkássága. Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzetei, 12. Makó, 1994; életrajzi adatait pontosította: O rectificare. Transsilvania. Organul Asociatiunii pentru literatura Română și cultura populului român. Sibiu, Maiu – Iunie 1903, 146. Ez utóbbi inkább tiltakozásként fogható fel amiatt, hogy 1860-ban magyarbarátként tüntették fel Erdélyit... (A cikk válasz volt At[anasie] Marienescu Schițe istorice din anul 1860. Uo., 1901, Ianuarie-Februarie, 17–33. írására.)

ugyan a papi pálya volt az egyetlen felemelkedési lehetőség: a nagyváradai premonstrei gimnáziumba is mint egy tehetős diáktárs inasa tud csak bekerülni; itt kapja magyar nevét is, az Erdélyi Vazult az őt tanító atyáktól. Aligha mellőzhető, bár adatok híján megválaszolhatatlan kérdés, hogy ebben a közegben nyelvi-nemzeti tudatának formálódása hogyan alakult. Mindenesetre tény, hogy útja, vagy ha úgy tetszik, papi karrierje tipikusnak volt mondható a tehetős és feltörekvő görög-katolikus „hittanoncok” körében: nagyváradai, majd pesti szeminárium, utána Bécs; mind megannyi hely a tanulásra és kapcsolatépítésre. 1820-ban szentelik pappá, majd 1835-ben már székesegyházi kanonok, majd örkanonok és a nagyváradai kisszeminárium rektora lesz. Egyetlen említést találtunk arra, hogy táblabíró is volt, még hozzá három vármegyében is.²² A király (I. Ferenc) 1842. augusztus 2-án püspökké nevezte ki; a pápa (XVI. Gergely) 1843. január 30-án prekonizálta, Lemény (Lemeni) János gyulafehérvár-fogarasi püspök szentelte fel 1843. június 11-én Balázsfalván. Érdekes kérdés, hogy a magyarbarátnak ismert Lemény milyen hatással lehetett Erdélyire, mindenesetre tény, hogy amikor 1844-ben Balázsfalván a szemináriumban a román nemzetet építő tanárok fellázdadtak Lemény ellen, és a király 1845 februárjában Erdélyt küldi ki vizsgálatra, ő jelentésében szélsőségesen Leményt pártolja; végül a „lázdadás” Erdélyi közreműködésével lecsillapodik. (Az ügyet 1846. január 27-én Gaganacz József eperjesi püspök zárja le.)²³ Ugyanakkor Erdélyi alig valamivel később – okulva a történelemből? meggyőződésből? – javasolja a híveinek a braszó *Gazeta de Transilvania* előfizetését. A politikai és nemzeti semlegesség később is jellemző rá: ugyan Nyéki Antal, Csanád vármegye Népművelési Bizottságának az elnöke szerint nemzeti érzelmű, és mindent megtesz a magyarosodásért, Albrecht főherceget azért ő beszéli rá, hogy a pesti egyetemen román nyelv és irodalom tanszéket alapítson; a nagyváradai teológián 1850-ben ő a román nyelv tanára, és az *Erdélyi Iskola* hasábjain a latin betűt sürgette a cirill helyett. Az utolsó rendi országgyűlésen részt vett ugyan, de kizárólag az egyházügyet érintő kérdésekhez szólt hozzá mérsékelt liberális szellemben. Amikor az orosz hadsereg megjelenik Erdélyben, Paskievics tábornokot ő látja vendégül Belényesen; ugyanakkor 1850-ben petíciót ír a császárnak Erdély függetlenségéért, és kéri az uralkodót, hogy vegye fel az Erdély Nagyfejedelme címet. 1858-ban bárói rangot kap, előtte pedig valóságos belső titkos tanácsosít. Mindebben azonban nem kell okvetlenül opportunizmust látni: egy egyházmegegyével odébb még a közelmúltban is készült e sorok írójának közreműködésével

22 Ld. 13. lábjegyzet.

23 Lemény a görög katolikus egyház talán „legszélsőségesebben” magyarbarát főpapja volt: 1848. május 15-i balázsfalvi román népgyűlés egyik vezető alakjának számított, kiállt Erdély és Magyarország uniója mellett, ami miatt komoly konfliktusba került a román mozgalom vezetőjével, Simion Bărnuțiuval. (Ghișa, Ciprian: *Episcopia Greco-Catolică de Făgăraș în timpul păstoririi lui Ioan Lemeni*. Vol. 2: *Episcopul Ioan Lemeni și Biserica în vâltoarea vremurilor*. Cluj-Napoca, 2008, Argonaut.)

számos olyan interjú, ahol a megkérdezettek úgy nyilatkoztak:²⁴ nemzetiségük római katolikus pap; Erdélyi Vazulnak pedig lelkiismereti kötelessége volt a nemzetépítés korában, hogy egyházat is építsen; ennek érdekében pedig szükséges volt az is, hogy papjai szót értsenek a lelki gondozásukra bízott néppel. Emellett egész püspöksége alatt számolnia kellett az ortodox rivalizálással: habár Bihar megyében a bizánci rítusú egyház befolyása akkor még nem volt túl jelentős, az általában írástudatlan hívek nehezen igazodtak ki a két vallás különbségei közt. Különösen kényes kérdés volt a Bécshez (és közvetve Rómához, a Nyugathoz) való viszony. Jó példa erre, hogy két első, 1845-ös körlevelében megtiltja a padok használatát (ezek az ortodox templomokból máig hiányoznak), és hangsúlyozza, hogy az uniónál törekedni kell arra, hogy mindenki vagy legalább a többség és a templom is térjen át – ellenkező esetben „valószínű a visszatérés és a szégyen”.²⁵ Hangsúlyozza: a nem uniáltak (Rómával nem egyesültek) gúnyral és házassági tilalommal zsarolnak. (Az ellentét a két egyház közt máig sem csillapul; olaj volt a tűzre, hogy Bukarest 1948-ban a szovjet mintát követve betiltotta a görög katolikus egyházrészt, az ortodoxiába való „visszatérésre” kényszerítve a híveket és papjaikat, alternatívaként pedig „felajánlva” a Duna–Fekete-tengeri csatorna kényszermunka- – valójában a halál – táborait; nem maradhat megemléítés nélkül, hogy ez ellen a főpapok közül egyedül Márton Áron püspök tiltakozott...)²⁶

Visszatérve az Erdélyi Vazulhoz felszentelése alkalmából írt és kinyomtatott dicshimnuszokra:²⁷ nyelvi színvonaluk és retorikájuk semmiben sem különbözik

24 A Szatmári Római Katolikus Egyházmegye – kérésükre nem megnevezhető – papjairól van szó.

25 Indoklásul azt hozza fel, hogy pl. Krétai Szt. András kánonjában 230 mély meghajlás (plóri, πλωρη, románul arc) van, de azért hozzát teszi, hogy a nyugati példa követése vádpont lehetne az ortodox (vissza)tértítők közt... A budapesti (Petőfi téri) magyar ortodox templomban is csak a közelmúltban állítottak be székeket.

26 1948. október 11-én a püspök elrendelte, hogy valamennyi, az egyházmegyéjéhez tartozó római katolikus templomban olvassák fel körlevelét, és figyelmeztessék híveiket is („Felhívások jelentek [meg], melyek az ortodoxiára való visszatérést sürgették. A Nagyméltóságú Püspöki Kar körlevélben akarta a papokat és híveket felvilágosítani, a cenzúra a körlevél kinyomását nem engedélyezte. A főpásztorokat a hívekkel és papjaikkal való érintkezésben akadályozták. Legutóbb pedig a papokat fenyegetésekkel, megfélemlítésekkel és félrevezetéssel igyekeztek rávenni, hogy az áttérést kimondó nyilatkozatot aláírják. Értésülésünk szerint a hívek a direkt hozz[á]juk intézett felhívásokat nagy tömegben visszautasítják, és a papok sajnálatos gyöngesége fölött szégyenkeznek. Tisztelendő Testvéreim okuljanak a fentiekből. Legyenek erősek. És hogy erősek legyenek: virrasszanak és imádkozzanak. Virrasszanak híveik hangulata és hithűsége fölött. E tárgyban írt körleveletem olvassák fel és annak a szellemében erősítsék őket.”) Forrás: Körlevél a görög katolikus vallás betiltása után. <http://www.romkat.ro/hu/node/3276>. Letöltés: 2016. június 26.

27 Örömhangok, mellyeket méltóságos, nagyságos és főtisztelendő Erdélyi Vazul úr, a' n.váradai görög egyesült megye' püspökének megyéjébe és püspöki székébe ... beiktatása' alkalmával a' nagyváradai görög egyesült székes egyházban tartott ünnepélyre írt Sorbán Mihál ugyanazon megye' végzett növendékpapja és írnoka. N.várad: Tichy Ny., 1843; Egy szikra méltóságos és főtisztelendő Erdélyi Vazul úrnak, a' nagyváradai egyesült görög püspöki méltóságba igtatása' alkalmára... [írta B. K. I.] Uo., ua.; Örömméretetek, mellyeket méltóságos ... Erdélyi

a többi, reformkori hasonló műtől, talán két kivétellel: az egyik, hogy a számos szerző közt akad egy nő is: Nagy Tekla; személyéről annyit sikerült kideríteni, hogy árvaleány volt Szatmárban, és valószínűleg szegény sorban nevelkedett.²⁸ A másik, talán egyedül közlésre érdemes, mert forrásértékű munka Sorbán Mihályé, ugyanis a magyar nyelvújítás egyik legkésőbbi (és vadhajtásnak tekinthető) emléke, egyben talán bizonyítéka annak, hogy a bihari-partiumi román (legalábbis keleti katolikus román) nemzetépítés magyar minták alapján és nagyrészt magyar nyelven folyt le. A szerzőről vajmi keveset lehet tudni: az 1853-as egyházmegyei sematizmus alapján szemináriumi oktató, parókus (Várad)Olasziban. Később a szamosújvári gör. kat. székeskáptalan tagja; 1857. január 24-ben nemességet kap, Csernafalvi Serbán Mihály néven (immár magyarul írva!); később a naszódi tanítóképző igazgatója volt 1869–1887 között.²⁹

A szöveg egyes utalásai („Bölcs, ihletett, hív Oktató”) talán utalhatnak arra, hogy Erdélyi a tanára volt. A szöveg – és különösen az egyes fejezeteket bevezető idézetek – diákos dicsekvésnek hatnak, de a korban egyáltalában nem voltak szokatlanok; legfeljebb az angol idézetben akadhat meg a szemünk, hiszen a 19. században Magyarországon ennek a nyelvnek az ismerete meglehetősen ritka volt. Sorbán egyszerre bírhatta – és bizvást bírta is – a román és a magyar nyelvet; ugyanakkor némely nyelvi ötlete („Mi gyujtja láttükrök’ bérlett tüzét? / Szemhalmokon mi szende pír lobog! / Az égi lángoló kerék / Hosszú aranyfonált” stb.) a megjelenés idejében kissé megkésettnek tűnnek... Figyelmet érdemel a „két szép hon” említése is: a szerzőnek ugyanis tisztában kellett lennie azzal, hogy Bihar, Várad és az egyházmegye nem Erdély, hanem Magyarország része; szeme ugyanakkor számos esetben mégis Kelet felé tekint, de – ellentétben

Vazul úrnak ... midőn b' nagyváradi görög egyesült püspöki székbe igtattnék, ... ajánlott ... Appán György negyedévi nevendékpap.] Uo., ua.; Méltóságos és főtisztelendő Erdélyi Vazul úr' ő nagyságának, midőn nagyváradi görög szertartású megyés püspöki székébe ... igtattnék, a' N. váradi Kir. Főtanoda ... ajánlotta. Uo., ua.; Örömkoszorú méltóságos és főtisztelendő Erdélyi Vazul ... ő nagyságának, midőn a' nagyváradi görög szertartású ... püspöki székbe ... igtattnék ... ajánlja Marozsán János... Uo., ua.; Méltóságos és főtisztelendő Erdélyi Vazul úrnak' a' nagyváradi görög szertartású püspöki méltóságba igtatása' ünnepélyére... / [Kurucz János]. Uo., ua.; Hálaoltár, melyet főtisztelendő Erdélyi Vazul ... nagyváradi g. e. kanonoknak, ... a Görög Egyesült Nevelőház' ... kormányozójának, ... midőn neve ünnepét ülné, ... emeltek Paskutz Károl első évi bölcselkedő által a' Görög Egyesült Nevelőház ez évi növendéki. Uo., 1842.; Méltóságos és főtisztelendő nagy-váradi g. e. püspök Erdélyi Vazul úr ő nagyságának újvára és nevenapjára készítette, s alázatosan ajánlja Nagy Tekla. Uo., 1847.

28 1843-ban segélyért fordult a szatmári római katolikus püspökséghez (Szatmári Római Katolikus Püspökség Levéltára, püspöki iratok, sz. n.) Művei Szinnyei szerint: Öröm dal új esztendőre és névnapjára a nagyváradi greko-catholicus püspök ő nagysága Erdélyi Vazul tiszteletére. Pest, 1843; Uj évi és névnapjára örömversek, mellyeket mélt. és főt. nagyváradi g. e. püspök Erdélyi Vazul úr ő nagysága tiszteletére készített 1846. Nagyvárad, é. n.; Mélt. és főt. nagyváradi g. e. püspök [méltóságos és főtisztelendő nagyváradi görög egyesült]Erdélyi Vazul úr ő nagyságának újvára és nevenapjára 1847. Nagyvárad.

29 Szolnok-Doboka vármegye monographiája. Deés, 1900–1905, Demeter és Kiss Ny., 186–187. Megjegyzendő, hogy a név akár elírás is lehet...

Andrei Șaguna 1847-ben felszentelt román görögkeleti püspökkel, akihez összesen 68 üdvözlő feliratot és dicsőhimnuszt írtak, ebből pedig csak hat volt magyar nyelvű³⁰ – a Vasile Erdelihez (Erdélyi Vazulhoz) címzett írások azt bizonyítják, hogy íróik vagy maguk is a hungarus-tudat képviselői voltak, vagy legalábbis feltételezték a püspökről, hogy ő az...³¹ Megjegyzendő, hogy Șagunáról köztudomású volt román nemzeti elkötelezettsége és császárhűsége, míg Erdélyi és főleg Lemény magyarpártisága – legalábbis az utóbbi esetében – szintén ismeretes volt; a császári kormányzat el is távolította főpapi székéből, míg – mint említettük – Vasile Erdelit bárói címmel tüntették ki... Leménynek már az 1841–43-as erdélyi országgyűlésen volt konfliktusa a magyarságtól függetlenedni akaró szászszággal; vele szemben az ortodox Șaguna közismerten császárhű és az önálló román nemzet építője volt. Kettejük ellentétében nemcsak vallási különbséget fedezhetünk fel – ti. ortodox szemmel a római katolikusok vagy protestánsok csak mások, a görög katolikusok viszont szakadárak, sőt árulók voltak –, hanem a nemzetről való felfogásbeli különbséget is: míg az ortodoxia egy önálló román nemzet megteremtésén szorgoskodott, a görög katolikus értelmiségiek többsége a három lojalitás: a császár, a román és a magyar nemzet közt ingadozott.³²

Sok görög katolikus dicsőítő szövegben nem is került elő a „két hon” gondolata: gyakran – Sorbánnál is, másoknál is – „csak” a hon szerepel (kivétel talán: „A’ leghatalmasabb és legvirágzóbb országlások között, melyeket a’ föld’ tekéje szemlélt, bennünket is boldogokat, bennünket a’ hős Rómaiak’ utódait”).³³

Az alább közölt verset véletlenül találtuk meg legkedvesebb ismerősömmel a Sztatmári Római Katolikus Püspöki Levéltárban 2010-ben. A Levéltár ma már – hála Várad Lajos áldozatos, csaknem évtizedes munkájának – alapvetően rendezettnek mondható, akkor azonban egy teljesen rendezetlen, a román kommunista rezsim által szétzilált állapotú irattár képét mutatta. A nyomtatvány csonka példánya megtalálható Budapesten is, az Országos Széchényi Könyvtárban, de ebből két oldal hiányzik. Tudomásunk szerint sem magyar, sem román nyelvű teljes példánya nem lelhető fel sem Romániában, sem Magyarországon.

30 Életrajzai: Archiepiscopul și metropolitul Andreiu baron de Șaguna. Tip. Archidieceșană, Sibiu [Nagyszeben], 1879; Bârșeanu, Andrei: Învățăminte din viața metropolitului Andreiu Șaguna. Tipografia A. Mureșianu, Brașov, 1898; Hitchins, Keith: The early career of Andreiu Șaguna. Fund. Reg. Carol I, Paris, 1965. A legrészletesebb összefoglalás: Voichița Bițu, Bogdan Andriescu: Andrei Șaguna (1803–1873) Biobibliografie. Sibiu, 2012, Andreiana-Armanis.

31 Schuller Károly János: Megvilágítása azon vádiratnak, melyet két oláh püspök urak a szász nemzet ellen az 1841–43-beli országgyűlésen a rendeknek benyújtottak. Ford. Hann Fridrik. Szeben, 1845, Hochmeister Ny.

32 A 19. századi román katolikus nemzeti identitás-keresés témája máig kevésbé kutatott terület; politikai vonatkozásai miatt pedig kellemetlen téma mindmáig.

33 Keresztes, Steph. [Stephanus]: Egy szikra Méltgs és Ft Erdélyi Vazul urnak, a nagyváradi egyesült görög püspöki méltóságba igtatása alkalmára nyárelő 18-kán 1843. Nagyváradon, 1843, Tichy Alajos nyomt.

A forrás közlésének szempontjai a következők voltak: az eredeti nyomdai változathoz ragaszkodtunk; ahogy a bevezetőben említettünk, nem volt módunk a görög katolikus egyházmegye anyagát kutatnunk, így sajnos csak az Országos Széchényi Könyvtárban és a BBU kolozsvári Egyetemi Könyvtárában őrzött – értelemszerűen azonos – példányaira hagyatkozhattunk; a helyesírást a hibákkal együtt betűhűen közöljük. Éppígy próbájuk tükrözni az eredeti tördelést is. Mindössze a hiányzó két oldalt vettük át a Szatmárnémeti Püspöki Könyvtár anyagából);³⁴ Andrei Popovici nyomdászattörténész 2016-os szíves közlése³⁵ szerint a nyomtatás azonos betűkészlettel készült, és a két oldal véleménye és saját véleményünk szerint is logikailag is része az eredeti költeménynek. A kérdés eldöntéséhez, hogy vajon egy vagy két írásról van-e szó, szükség volna a Tichy-nyomda iratainak kutatására, azonban erre pillanatnyilag nincsen mód...

Örömhangok, mellyeket méltóságos, nagyságos és főtisztelendő Erdélyi Vazul úr, a' n.váradai görög egyesült megye' püspökének, megyéjébe és püspöki székébe fényes beiktatása' alkalmával, a' nagyváradai görög egyesült székes egyházban tartott ünnepélyre írt Sorbán Mihál, ugyanazon megye végzett növendékpapja és írnoka. N.Váradon, Tichy Alajos' nyomtatása, 1843.

Be goven'd by your knowledge, and proceed
I' the way of your own will.

King Lear, Act. IV. Sc. 7.

Que estranhezas, que grandes qualitates!³⁶
E tudo sem mentir, puras verdades
Os lusiadas, cant V. oit. 25.

I.

– cual su pas mofue, cual su alegria!

Escoiquiz.

I should only look – I should
be unable to speak.

Sterne³⁷

34 A tördelés megfelel a korabeli emlékiratoknak, éppígy a helyesírás is.

35 Andrei Popovici levele a szerzőhöz, Bukarest, 2016. május 23. Popovici úr szerint a nyomda a pest-budai Egyetemi Nyomda patricáinak matricáit használta a betűk öntéséhez, de ez nem bizonyítható véleményünk szerint. A kérdés esetleges további nyomdászattörténeti „nyomozást” igényelne...

36 Valójában: Que estranhezas, que grandes qualidades!

37 Laurence Sterne: Letters of the late Rev. Mr. Laurence Sterne, to his most intimate friends, on Various Occasions, as Published by his Daughter Mrs. Medalle and Others: and including the Letteres between Yorick and Eliza. To wich are addeda an Appendix of XXXII. Letters,

Mi rázza föl e' néphullámokat?
 'S közikbesujt örömvillámokat?
 Érc oriások' torkai
 Megúnva már szent álmukat,
 Egy hálaadó dalt zengenek. -
 Mi gyujtjaláttükrök' bérlett tüzét?
 Szemhalmokon mi szende pír lobog!
 Az égi lángoló kerék
 Hosszú aranyfonált
 Olvaszt nyulánk szent lak' szemek közé,
 'S üdvözli a' magas márványlapon
 Porlepte hű, örök lakóit ez
 Egyháznak, árnyas oszlopok között.
 Feloldva kőkeblük' jegét
 Meredt tagukba lelket önt,
 Ömölve lágyan, édesen
 Varázshatalmú bájjene. -
 Majd mint nehéz vihar merész
 Iv-ég felé dörögve száll. - -³⁸
 'S a' fő' világgolyóiba
 Egy reszkető szemgyöngy tolúl. -
 Sok mell dagad nyughatatlanúl,
 'S kéjittasan föl így szorong:
 „Lét' Alkotója, áldunk téged!
 Hű néped' égő, árva könnyeit
 Mindenható kezed törülte le,
 ERDÉLYIt adtad!
 Mindent megadtál, kérünk o Atyánk!
 Tartsd meg nekünk hő szolgádat soká!!”
 Még tüzköpő vasgyomrokon,
 Föld' méhe mélyen elriad,
 És csillogó naptár között,
 Az égi kar szent dalra kél: -
 A' népsereg
 Imát rebeg,
 Tekintsetek fel a' Főpapra, föl!
 Kikben hit' égi mécse hanvadoz,
 Tanúljatok!!

Never Printed Before; a Fragment in the Manner of Rabelais; and the History of Watch-Coat with Explanatory Notes. Vienna, Printed for R. Sammer, Bookfeller. M. DCC. XCVII. Letter XXII. Eliza to Yorick (78. p.)

38 Villám.

Angyal-sziréni hangokat
 Szomjazva barna hősei,
 A' Míri Püspök'³⁹ láng között
 Izzadt lakának, éldelik
 Az ünnepet!
 „Nagy Ferdinándunk,⁴⁰ hála Néked!
 Ki érdemet mindég jutalmazol,
 Eged borútlan ragyogjon!
 Kegyes Királyné Asszonyunk!
 Üdv Néked!
 ERDÉLYI főpapunkért!
 Üdv tiszta, mint királyi éked'
 Gyémántja májusnap' tüzében,”
 'S képrengeteg' visszhangival,
 Bájhangvihar távolba hal. – –

II.

. . . . oh, nelmiopetto un raggio
 Sorger non dee di graziosaspeme?
 Gaspar Gozzi⁴¹

A' regg⁴² arany sugárral
 Gellért' kopasz fejére száll,
 Föl-fölragyog Mátyás' laka
 Az ősz Folyó' hullámiban,
 'S egy nemzet így kiált fel:
 „Ki e' honért félszázad olta él,
 Kiért e hon félszázad olta él,
 Halhatatlan ő!
 Bútlan soká éljen nekünk!
 Hon' élete mi életünk!!
 A' honnak üdv! mely fényesen derül,
 A' legkegyesb király alatt;
 A' honnak üdv! szól millió ajak.” – –

39 Múrai (vagy Mirai) Szent Miklós: született Patarában, 270. március 15-én (?), meghalt Myrában (Mira, Múra), 343. december 6-án; közös szentje a római, a görög katolikus és a keleti egyházaknak is.

40 V. Ferdinánd, 1835–1848: osztrák császár és magyar király.

41 Gasparo Gozzi: *Compiange se stesso*. In *Opere in versi e in prosa del signor conte Gasparo Gozzi veneziano dedicate a sua Eccellenza il. Sig. Daniele Frasseti*. Tomo primo. In Venezia MDCCLVIII. Appresso Bartolommeo Occhi. 47.

42 Talán sajtóhiba; értelemszerűen: reggel...

'S a' kék öböl' vakon született szeme
 Szemet vakít ezüst mosoly között;
 Nagyváradot fényár borítja el,
 Fölötte szép hon' őre tűnve föl;
 Ki szent lakok' réznyelvein
 A' lángöröm honnan kitör,
 Ébreszti Vulcánt⁴³ gyászoló
 Szívek' lesújtott szellemit;
 'S az ébredő ezer kebelt, –
 Fölhajtva múltak' fátyolát; –
 Mély érzetár így nyitja föl:
 Derült egünkön új csillag ragyog⁴⁴
 Nagy ékú; forrón vártt 's elért remény!
 Jertek ti hívek' jó, hív őrei!
 Az áldozatfüst úszik ég felé;
 Imátok nem volt hasztalan!
 Örüljetekek!!
 ERDÉLYI VAZÚL öretek!⁴⁵
 Ki lángoló kebellet átkarol
 Mindenkit, életét ajánlva föl,
 Szívére bízott lelki életért. – –
 Hit' fája felvirágozik ékesen,
 'S árnyába szent lakok körül,
 A' hív sereg föl-fölhevül;
 O boldogok!
 Üdv néktek, bús özvegyek!
 Hajnal kél arcotokra föl,
 'S szív fájdalom forrásiban
 Örömkönnyűk csillagzanak, –
 A' vég-, nehéz sohaj kitört; – –
 Apadt az áradó kebel
 Szótt éje messze lengedez;

43 Sámuel Vulcan (vagy ahogy rendszeresen írta a nevét: Vulkán vagy Vulcan Sámuel): Darabanth Ignác püspök utóda a nagyváradai görög katolikus egyházmegye élén (1806–1839 között). Megjegyzendő, hogy adataink szerint már neki is többnyire magyar nyelvű dicsiratokat írtak (pl. Varga Márton: A nagy-váradai görög egyesült megyének öröm éneke Vulkán Sámuel ő Nagyságához, midőn püspöki székébe Szent Jakab havának 11-kén pompással bevezettetett 1807), többek közt Erdélyi Vazul is (Méltató fel-irat mlts. [méltóságos] Vulkán püspök stb. Szatmári Római Katolikus Püspökség Levéltára, én, szn. Gyanúnk szerint az irat nem sokkal a püspök halála előtt készülhetett kézíratos vers, aminek csak felzetét sikerült fellelni.)

44 Vulcan püspököt ugyanígy üdvözölték, ld. előző lábjegyzet.

45 Az ör szó (*paznic*, felvigyázó, vigyázó) ekkoriban tanulmányaink szerint ritka volt a román nyelvben; nehéz eldönteni, hogy szolgálként (*serviciu*) vagy másként volt-e értendő.

És szent kereszt'el egybeforrt
Aszott kezek, felhők felé;
Özvegy falak' magányiban,
Hold' bánatos csilláminál
Szétolvadozni kezdenek! -
A' tengerekkel küszködő
Nagy égihős ha sírva jut,
Magas Bihar' hátára föl;
Hadd sírjon ő maga. - -
Ez ünnep öntsön férjtelen
Tagokra liliomlepelt, -
És habkeblekkel özvegyek!
ÖrüljeteK!
ERDÉLYI VAZÚL Főpapunk
Atyátok! Éljetek soká,
Ó az, ki lelketekben él!
Ha völgyi nyájas estharang
Leméri szűtök tengerét;
Egy köny a kedves hantokon,
Melyben búcsúfény lángol ah!
Elég! elég!
Ifjúljon a' virágfűzér,
Test szép ha a' lélek fehér! -
Ősz évek' őszültt, régi gyermeki
A' vén Simonként,⁴⁶ o örüljeteK!
ERDÉLYI VAZÚL Püspökünk!
Éljen soká, éljen nekünk!
A' szent lakok többé nem özvegyek,
És szellemek' homályos rejteki,
Szívhangokon távolba zengenek; -
Ha szürke évek' végsarjadéka reng, - -
Fák százados, hű árnyiban
Melyekkel együtt nőttetek, -
Nyúgodjatok!
Láttátok a' hon mint derül!
Ha arcotuk' vénhedt rózsáira,
Az őszi est' sápadt homálya száll;
Ha megfagyaszt főtük' havas tele,
'S világkelebl⁴⁷ felettetek sóhajt;

46 Valószínűleg Simon apostol, akit a katolikus templomokban hagyományosan aggastyánként ábrázolnak.

47 Valószínűleg sajtóhiba.

Nyúgodjatok meg!
 Láttátok a' Megye-Atyát!⁴⁸
 Ki elhagyott utódokon
 Vigyázva, égi gyámként őröködik;
 Örüljete! nem el hagyottak ők,
 Csak Atjuk' arca változott. -
 Örök sötétű nemzedék!
 Ha éltető világ kiforrt
 Fő' két sugár edényiből;
 'S öblük halottak sírjaként
 Számúzve a' fényt, fölmered. -
 Bús lények, éj' kedveltjei!
 Ha arcotuk' nedvtükreim,
 A' létőlő fonnyadt halál
 Irigy ködöt lehelve, úl, -
 'S temetkezve rejti a' napot
 Örüljete!
 ERDÉLYI VAZÚL Főpapunk
 Ki lát a nemlátókra is,
 Atyátok! oly hú, mint Lemény;⁴⁹ -
 Szűtők gyökerében a neve,
 Őt látja lelketek' szeme;
 Mely kérje Mindenség' Urát,
 'Éltesse a Megye-Atyát!
 „Éljen soká” nép fölkiált.
 Még szép, elért reményivel,
 Öröme gyúl a' hú kebel;
 És kék üreg' könnyszőnyegét,
 A' fénykirály szagatja szét. -

III.

Sa vie entiere ne präsent
 Qu' un purdévouement au Seigneur. -
 Nanette Guyon

Ki az, ki oly magasra tűnve föl?
 Királyi fővel ott emelkedik!
 És szürke földcsont tagjaiban
 Nehéz palástja ömlik el,
 Fejedelmi arca vonzatik

48 Megyéspüspök.

49 Ld. 23. lábjegyzetet.

Szent sír felé, hol hamvadott!
 Cserhalmi hős! hű népe közt,
 Mely forr körül, – tűnik föl ott!
 Ki fénylik ott a' napfolyam közül,
 Arany fejével gyöngylepel felett?
 Selyemkezébe két ezüst csuszó,⁵⁰
 Sziszegve üdvözítő jegy felé;
 'S átszúri szívek mélyeit
 Az őshit' égi hangival,
 Hő lelke' hű fáklyáival
 Meggyújtja a hívek' kebleit!
 Nagy Püspökünk! hit' őrei'
 Tiszteltt körébe, – fénylik ott!! –
 Szent ének' édes szárnyain
 Fellángol a' szeráfsereg, –
 Még égetett ég visszazeng
 A' hálaadó mell' árjain;
 És számtalan hős honfiak,
 Királyszorhoz zajlanak. – –
 Súlyos karú balsors' kegyencei!
 Ha gúnyt mosolyog felétek a' Körös,
 'S a' hűtlen inget híven tükrözi; –
 Száz millió Világ szemek,
 Örömkönnyűket jetenek;⁵¹
 Mély ártükör forrongva fölzajog,
 Gúnyképeit vad örvény fojtja el; –
 Örüljete! borúra jön derű!
 ERDÉLYI Főpapunk! Atyátok ő!
 Ha elsötétül láthatárotuk.
 Lány estlebel⁵² ha értetek zokog; –
 Szent béke drága hamvakon,
 Az elmaradt boldogok!

50 Kígyó; a Biblia Mózeshez kapcsolja a érc-kígyó motívumát: Móz. IV. 21, 9. Az utalás azonban nem biztos, hogy ehhez kötődik: az értz (ércz) a korai Biblia-fordításokban nem ezüstöt, hanem rezet jelentett.

51 Így. Vagy nyomdahiba, vagy szintén nyelvújítási szándék lehet a szó mögött; jelentése talán jelentenek?

52 Alkonyat. Vö. Honti literatura-füzér. Kiadja Pongrác Lajos. I-ső füzet. Felső-Túron, Octóberben, 1839, 21. Pongrác Lajos az előszóban a „magyar literaturában, de annak helyesírásában is most tökéletes anarchia uralkodván...” követelte magának a jogot arra, hogy új szavakat is alkot-hasson; így alkotta meg az estlebel kifejezést is. A szót használja a kiváló tárcaíró, Tóth Lőrinc is. (Utítárca. Tórh Lőrincztől. Hat füzetben. Negyedik füzet: Schweitz. Pesten, 1844, nyomatta Landerer és Heckenast, 15.)

Nagy Boldogító' nagy Neve
 Halálromokon is ragyog! – –
 Kit Várad oly soká epedve vár,
 Nyájas Belényes oly régolta les,⁵³
 Hő lelki gondnokát több évekig;
 Megnyert nemes, derék Bihar megyénk,
 Üdvözli a' szép hon buzgó Fiát,
 'S ezrek kiáltják: „Éljen ERDÉLYI”
 „Két szép hon együtt él” e' Név
 Tündöklék és jövőt idéz!
 „ERDÉLYI éljen boldogúl!”
 Az ifjúság eseng föl így,
 Szeretve legjobb Atjaként; –
 „ERDÉLYI VAZÚL éljen soká,
 Üdv Néked áldott főpapunk!
 Fogadd el a' szentelt babért! –
 És rózsafény borúl reánk
 A' menny mosolygva népesül
 Bölcs, ihletett, hív Oktató,
 'S kinyílik éden Általad! –
 Mely drága tündekép lebeg
 Egedre föl, dicső honunk;
 Édes jövőnk képe az!
 Vedd hát a szentelt babért,⁵⁴
 ERDÉLYI áldott Főpapunk!” –
 Így esznek a' kilenc szüzek,⁵⁵
 Bájlant' ezüst zengési közt; – –
 Így esdek én – o élj soká!
 És tükrözik minden szemekben,
 ERDÉLYI VAZÚL éljen! éljen!

53 Belényes volt az erdélyi görög katolicizmus egyik első szellemi központja; Vulkán püspök itt hozta létre a román líceumot 1828-ban, ami a román nemzetalkotás egyik legfontosabb központja lett. Utóda, Erdélyi Vazul is támogatta az intézményt (ma a Liceul Vulcan nevet viseli). Történetére ld. http://www.egco.ro/index_ro.php (hozzáférés: 2016. június 22.).

54 Utalás a keresztény és klasszikus ókori szimbolikára: a glória, a szentek jelképe valóban a babérszörű krisztinalizált változata. Míg a római versenyeken a győztes kapott babérszörűt, addig a kereszténységben a szent (azaz az erények bajnoka) jutott ilyen koszorúhoz.

55 Nehezen érthető utalás; talán az öt balga és öt okos szűz félreértéséből ered (Máté evangéliuma, 25. 2-12.) Ennél valószínűbb, hogy a Szűz Mária tiszteletére mondott imakilencedekről van szó, vagy a kilenc angyali karról (*Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez*. Középkor. Szerk. Tarnai Andor, Madas Edit. Budapest, 1991, 270.).